

DEBRECZENI ATTILA

Kazinczy és az első gyűjteményes szonett-kiadás

Kazinczy költői önreprezentációjában kitüntetett szerepet szánt szonettjeinek, magának tulajdonítván a kezdeményező szerepet e műfajban. Összesen csak nyolc szonettet írt, kettőt 1809-ben, hármat 1811-ben, majd egyet-egyét további három évben (1812, 1813, 1819). Első öt szonettjéből három 1812-ben Pesten, Horvát István kiadásában, Szemere Pál Kazinczy inspirációjára keletkezett három szonettjével együtt jelent meg. E műfaji törekvéseket a szakirodalom kitüntetett figyelemmel kísérte,¹ megemlékezvén a Horvát-féle kiadványról is. Az alábbiakban a *Hat Sonett Kazinczytól és Szemerétől* keletkezési körülményeinek eddig jórészt feltáratlan részleteit mutatom be, első-sorban Kazinczy szemszögéből.

1. A szonettek a levelezés-nyilvánosságban (1809–1811)

Az 1812-es kiadást megelőzően Szemere Pál akarta kiadni Kazinczy első két szonettjét. Erről Kazinczy számolt be Döbrenteinek 1810 legvégén: „Szemere Pali felveszi a’ két Sonettot Aurórájában”.² Majd mikor 1811-ben már öt van készen, Horvát István jelezte Kazinczynak, hogy az elsőt és az ötödiket kiadná

* A szerző a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Irodalom- és Kultúra-tudományi Intézetének intézetigazgató egyetemi tanára. A jelen tanulmány az MTA–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport és az OTKA (K108831) pályázati programjai keretében készülő kritikai kiadás eredményeire épül.

1 Önálló kismonográfia is született erről: KUNSZERY Gyula, *A magyar szonett kezdetei*, Bp., Akadémiai, 1965.

2 KAZINCZY Ferenc *Összes művei: Harmadik osztály, Levelezés*, s. a. r. VÁCZY János, I–XXI, Bp., Magyar Tudományos Akadémia, 1891–1911 (a továbbiakban: *KazLev.*), VIII, 225, 1897. sz.

a *Hazai Tudósítások*ban.³ Egyik terv sem valósult meg, ebben az első pár évben tehát csak a levelezés teremtett nyilvánosságot az elkészült szonetteknek.

a) Az első két szonett fogadtatása és átdolgozásuk (1809. április–1810. december)

Az 1809 tavasza és 1811 nyara közötti időszakban Kazinczy több hullámban intenzív levelezést folytatott a szonettekről. Először az a nagyszámú levél tűnhet fel, amelyben az elkészült első darabot szétküldözgette barátainak: ez az egyik legnagyobb mennyiségben terjesztett költeménye, noha minden ilyen levele nem is maradt fenn.⁴ A küldeményekre folyamatosan érkeztek a lényegében elismerő válaszok, sőt, Kölcsey maga is szonettet küldött, melyet a Kazinczytól kapott vers ihletett.⁵ Szemere Pál ugyancsak szonettek írására buzdult, bár ezt tanúsító levél ebből az időszakból nem, csak 1810. április 27-éről maradt fenn. Szemerének e levele kétségtelenül azt bizonyítja, hogy Kazinczy pesti triászában az első szonetteknek egyfajta kultusza keletkezett. A nevezetes dokumentumban Szemere beszámol Berzsenyi pesti látogatásáról, többször említvén a szonetteket.⁶ A március 30-i események leírása során feleleveníti az esti teátrum után a Paradicsom vendégfogadóban történeteket is:

Mond el az Atét [Kazinczy első szonettjét] Pali, így szólla hozzám Horvát 's én elmondám. Mond el már most a' te gonosz Sonettetted is! Horvát és Vitkovics evődni kezdének velem 's a' tréfa tárgya én levék. A' borok megérkeztek. Horvát Kazinczy Eugenia és Thalie egészségökért ivott 's utána a' társaság; 's Bihari tust rántott. Ez nagyon tetszett Horvát és Vitkovicsnak 's Biharit megajándékozáék. – Kölcsey talán most is Sonetti reimről gondolkozik? Mért nem száll már eggyszer, monda Horvát. No éljenek a' Sonettek! Bihari a' Sonetteknek tust húzott.⁷

Ezt követően 1810 augusztusa és decembere között a Döbrenteivel és Szemerével váltott levelekben az első két szonett átdolgozásáról esett szó. Kazinczy augusztus 26-án a vers újraírt első sorát küldte el Döbrenteinek,⁸ majd december 27-én további variánsokat, az új címmel, hogy javítsa azokat a nála

3 *Uo.*, 562, 2013. sz.

4 L. pl. a Csehy Józsefnek küldöttet (*KazLev.* VII, 151, 1618. sz.).

5 *KazLev.* VI, 363, 1474. sz.

6 *KazLev.* VII, 398–408, 1726. sz.

7 *Uo.*, 406–407.

8 *KazLev.* VIII, 69, 1826. sz.

lévő kéziratban, ha esetleg majd publikálni akarja.⁹ Közben pesti barátai a Dayka-kiadás megjelentetését intézték: az életrajz egy részében ekkor még szerepelhettek a szonettek és a rájuk vonatkozó megjegyzések, legalábbis Szemere 1810. december 10-ei és 27-ei leveleiből erre lehet következtetni. Az év elején Pestre küldött kéziratban még a versek eredeti változata lehetett, s Kazinczy utóbb elküldhette a módosításokat Szemerének is, aki leveleiben ezek átvezetéséről ír.¹⁰ Közben azonban vette a bátorságot, hogy néhány ponton ellentmondjon Kazinczynak,¹¹ illetve maga is javasoljon új megoldásokat.¹² Figyelemre méltó az is, hogy Szemere beszámol Horvát Istvánnal való nézetkülönbségeiről a versek kapcsán, ami ismét a pesti barátoknak a szonettek iránti érdeklődését, fogékonyságát bizonyítja.

b) A megvitatás (1811 májusa)

Amikor 1811-ben elkészült az újabb három darab, az öt szonett részletes megvitatására került sor. Előbb, május 17-én Szemere hosszan írt a szonettekéről,¹³ de még csak az első háromról.¹⁴ Szemere válaszát Kazinczy nagyon várhatta, mert Horvát Istvánnak írott május 18-ai levelében sürgette azt,¹⁵ nem tudván, hogy a válasz előző nap megszületett, így leveleik keresztezték egymást. A részletekbe menő, elemző levélben Szemere saját rangsorát is közli barátjával: „a’ harmadik Sonett nekem méltán kedvesebb a’ másodiknál; sőt bátor volnék állítani, hogy szinte olyan kedves, mint az első, pedig abba szörnyen szerelmes vagyok”. Egy héttel később, május 24-én kelt levelében a harmadik szonettet, az akkorra megismert újabb kettőt is figyelembe véve, már az első helyre teszi – ez az értékelés azonban egy részletesen leírt vita összefüggéseibe illeszkedik.

Kazinczy levele, melyben újabb szonettjeit küldte a pestieknek, ezúttal sem maradt fenn, Szemerétől tudjuk, hogy azok Vitkovics útján jutottak el hozzá-

9 *Uo.*, 224, 1879. sz.

10 *Uo.*, 201–202, 231–233, 1886. és 1900. sz.

11 Az első szonett első sorával kapcsolatban például azt írta: „nem változtatnám semmi tekintetért”. Kazinczy végül nem fogadta meg a tanácsot.

12 A második szonett első sorával kapcsolatban megfogalmazott érveit Kazinczy láthatóan megfontolta, mert a két héttel később Döbrentének írott levelében megváltoztatta a sor végén szereplő eredeti szót, utóbb pedig a Szemere által javasoltat emelte be e helyre.

13 *KazLev.* VIII, 524–527, 2005. sz.

14 Ebből az is következik, hogy Kazinczy Szemerének is elküldte *Az Ő képe* c., harmadikként keletkezett szonettjét, ez a levél azonban nem maradt fenn. A negyedik szonett keletkezési ideje, mely nem került szóba a jelen levélben, máj. 1. és 6. közé tehető.

15 „Szemerét kérem hogy feleljen Sonettjeim eránt tett kérdéseimre”. *KazLev.* VIII, 529, 2006. sz.

juk.¹⁶ A felolvasás és megvitatás kultikus eseményként jelenik meg Szemere beszámolójában:

Édes Uram Bátyám' becses levele a' Triász' Szentegyházában adatott kezeinkbe. [...] A' Triász Innepit itt szokta tartani, 's mostanában minden estvénként öszve gyűl. A' Sonettek felolvastattak. Az Ő Képe és az Aresz Horvátnak igen tetszettek, 's kivált a' Hajnali szinte olly nagyon mint a' fene Ate, 's nem különbben tetszettek azok Vitkovicsnak is. De mind a' kettő kikelt a' Menuette és Ninon ellen, 's ki ellenem is, mivel én az öt Sonettet így rangiroznom:

1. AZ Ő KÉPE.	[Hajnali]
2. AZ ÉN BOLDOGÍTÓM.	[fene Ate]
3. MARGIT-SZIGET.	[Ninon]
4. A' SONETT' MUZSÁJA.	[Menuette]
5. CSEREY MIKLÓSHOZ.	[Aresz]

A' vitatás sokáig és hevesen tartott. Asszonykaink elúnták az előttök érthetetlen beszédet 's más tárgyra vontak bennünket, 's én eltettem a' levelet 's a' Triász ismét a' boldog bolondoskodásra ereszkedett. Még egy darabig dalolánk 's tizenegy óra szakasztott el bennünket egymástól, 's most midőn ezt írom, már túl van az idő az éjfélen.¹⁷

A leírásból úgy tűnik, a vita leginkább a Csereyhez szóló szonett értékeléséről folyhatott, hiszen Szemere azt az utolsó helyre tette, míg Horvátnak és Vitkovicsnak tetszett, szemben a *Margit-szigettel* és *A' Sonett' Muzsájával*, melyek ellen viszont mindketten kikeltek.

Ez a vélemény olvasható Horvát két nappal később, május 26-án írott levelében is,¹⁸ melyben hosszan foglalkozott a szonettek értékelésével: „A' *Sonetto Muzsája*, és *Margit szigete* ítéletem szerént osztályon kívül vagyom”; a másik háromról viszont áradó dicsérettel szól. Terjedelmi okok miatt ebből itt csak két részletet idézünk, Horvát későbbi kiadásával összefüggésben. Amikor arról ír, milyen nagyra értékeli Kazinczy első szonettjét, hozzáteszi: „de a' maga első formájában, mint én azt birom, 's mint Méltóságos Ürményi János Ezeredes Kapitány, (legnagyobb hazafi az Ürményiek között) Mészáros József Váli Esperes, Ferentzi János, 's Kultsár István és mások sokan tőlem bírják”. A névsor újabb adalékot jelent a vers korabeli, kinyomtatás előtti elterjedtségéhez, másrészt viszont Horvát véleménye e versre nézve rangsort

16 „Vitkovics barátunk ma estve adá-által nekem a' három Sonettet. Ő Pomázra siet, 's kér, hogy helyette én válaszoljak.”

17 KazLev. VIII, 538–539, 2011. sz.

18 *Uo.*, 561–562, 2013. sz.

állít fel az 1810-es átdolgozás előtti és utáni szövegállapotok között is. S e rangsornak számára olyan jelentősége van, hogy engedelmet kér az az alapján való publikálásra: „Tsak azt óhajtánám, hogy az első formában adhatnám ki az előbbenit, mert megköll vallanom, hogy javítgatásaid megnem nyerhetik helbenhagyásomat, és Te úgy is olly formában adhatod azt ki más helen, a' millyenben neked legjobbnak fog tetszeni.” Az ekkor tervezett hírlapbeli kiadás nem valósult meg, de utóbb, 1812-ben Horvát épp ezen megfontolásból közölte az első szonett átdolgozás előtti változatát, elhagyta a neki nem tetsző két verset, s csak a másik hármát jelentette meg. Mindehhez megnyerte Kazinczy elvi jóváhagyását is, aki június 22-ei hosszú válaszlevelében,¹⁹ miközben részletesen kifejtette, hogy inkább Szemerével ért egyet szonettjei rangsorában, a következőt írta: „Sonettóimmal cselekedd a' mi magadnak tetszik, add-ki úgy a' mint magadnak tetszik.”

2. Horvát István kiadása és a fogadtatás

Horvát István kiadásának előkészületeiről nem sokat tudunk, ami nem csoda, hiszen meglepetésnek készült. Utóbb Kazinczy néhány dolgot azért megtudott: „Horvát István Aug. 23dikán Helmecczinek kezébe adta nékem három Sonettómat, s ugyan annyit a Szemere Páléi közzül, s azokat e cím alatt: Hat Sonett. Kazinczytól és Szemerétől. Kiadta Horvát István. Pesten, Trattnernél; 10 lapra kinyomtatattá, elébe vetvén egy nem hosszú előszót, mellyben azt mondja, hogy a kis munkával mind Publicumunkat, mind a két barátot, (Szemere és engem) meglepi”.²⁰ A kinyomtatást tehát Horvát és Helmecczy intézte, a kiadó az előbbi volt, s ő írta az előbeszédet, melynek dátumául Kazinczy az archivált példányon²¹ augusztus 24-ét adta meg. A nyomtatványból, mint Szemere október 6-án megírta Kazinczynak, száz példány jelent meg, árusításra nem kerültek.²²

Kazinczy először szeptember 11-én Helmecczynek írott levelében reagált a kiadásra: „Te vagy a' kitől a' Sonetteket veszem, a' kitől a' Sonetteknek csak hírét is veszem!”²³ Majd két napra rá Horvátnak is köszönőlevelet írt: „Helmecczink, kedves barátom, Szabadkáról küldötte-meg nekem a' hat Sonettet, 's meg vagy előzve általa. Kibeszéllhetetlen az az öröm, mellyet nékem

19 *Uo.*, 599–600, 2026. sz.

20 Gyulay Karolinának és Lajosnak, 1812. október 4.; *KazLev. X*, 143, 2328. sz.

21 MTAK K 625, 95a–100b.

22 *KazLev. X*, 152., 2332. sz.

23 *Uo.*, 118, 2313. sz.

ő azzal és még inkább TE adál.”²⁴ A köszönő sorok mellett példányokat kér, mert azt, amit Helmezytól kapott, rögtön továbbküldte Csehy Józsefnek. Ugyanezt említi a Gyulay testvéreknek írott levelében, s itt is áradozó hangon szól a kiadványról, Horvát és Szemere barátságáról.

Szemerének is ilyen hangnemben írhatott, ez a levél azonban nem, csak barátja válasza maradt fenn. Ebből tudunk arról a tervről is, hogy Kazinczy az éppen előkészítés alatt lévő *Poétai berek* végére csatolta volna a hat szonettet az előszóval együtt. Szemere megtiszteltetésként fogadta az ötletet, készséggel beleegyezett, s felvetette, hogy esetleg Kölcsey szonettjeit is oda lehetne illeszteni. Kazinczy magáévá tette ezt a felvetést, de mint Helmezynek írott december 17–20-ai leveléből kiderül, Kölcsey nem hajlott erre: „Épen most, midőn alkonyodik, méne-el tőlem Kölcsey. Ebéd után jött által Álmosdról. Olvastatám vele a’ Szemere Sonettjeit. Gyönyörűeknek találta. Kértem, hogy adja ide a’ magáéit is, hogy hármunké egygyütt jelenhessenek meg, de ő arra nem látszik épen hajlandónak.”²⁵ Hogy a *Poétai berek*ben lett volna a közös megjelenés helye, az ebből nem derül ki.

A korabeli levelezésből az is látszik, hogy nem Horvát kiadásának pusztá megismérléséről lett volna szó. Szemere Pál már idézett októberi levelében hozzájárulását adta ahhoz, hogy Kazinczy beleváltson a verseibe: „Méltóztasék Édes Uram Bátyám Sonettjeimmal azt cselekedni, a’ mit Daykának verseivel: változtatni szabad kéj szerént.”²⁶ Ez a mozzanat felveti annak a lehetőségét, hogy esetleg Kazinczy a saját versein is módosítani szándékozhatott. Ezt valószínűsíti a Prónay Sándornak 1813. január 17-én írott levelében olvasható megjegyzése is: „Horvát nekem és az én kedves Szemerémnek hat Sonettjeinket adta-ki, de az enyéimeket némelly változtatásokkal, mellyeket én jobbításoknak nem ismerhetek.”²⁷ S valóban, a hagyatékban fellelhető archivált példány nem más, mint annak új kiadásra való előkészítése: Kazinczy korrigálta Horvát el nem fogadott módosításait, új megoldásokat illesztett verseibe, s egy-két helyen Szemere szövegét is javította. A levélben említett tervvel ellentétben azonban ez az átdolgozott változat nem a *Poétai berek*, hanem a *Magyar Régiségek és Ritkaságok* II. kötetének a része lett.

24 *Uo.*, 122, 2317. sz.

25 *Uo.*, 122, 2356. sz.

26 *Uo.*, 151–152, 2332. sz.

27 *Uo.*, 224, 2370. sz.

3. Az újrakiadás terve a *Magyar Régiségek és Ritkaságok* második kötetében

a) A kötet lezárásának időpontja

A *Magyar Régiségek és Ritkaságok* 1808-ban megjelent első kötete után a tervezett második rész kéziratban maradt, kiadásra előkészített változatban.²⁸ A kézirat csomóban található egy előszó, mely 1813. február 19-én kelt, s ugyanez a dátum áll a szennycímlapra (1a) írt, Helmeczynek szóló üzenet alatt. Ez valójában egy a kötetből hiányzó adat pótlása iránti kérés, melyet maga Kazinczy azért nem tudott a kéziratba illeszteni, mert mint írja, „az alkalom megyen, nem akarom elszalasztani.” Vagyis a kötet 1813. február 19-én kiadásra előkészített állapotban volt, ekkor tervezte „alkalmatossággal” Pestre küldeni Helmeczyhez, amit megerősít a szintén ugyanezen a napon, Pápay Sámuelnek írott levele is: „Ma indul Pestre Magyar Régiségeim és Ritkaságaim II. Kötete.”²⁹ A levélben ezt követően felsorolja a tervezett kötet tartalmát, az utolsó darabokat bővebben is, mint a kéziratcsomó belső címlapjára (2a) írott tartalomjegyzék, mellyel egyébként tartalmilag teljes mértékben megegyezik.³⁰ Mindez kellő bizonyossággal megalapozza a kiadni tervezett kötet lezárásának keltezését.

A kötet elküldése azonban még késett kicsit, február 21-én ugyanis Kazinczy ezt írta Helmeczynek: „Ez az Ujhelyi Kereskedő [ti. a levélben már említett Vojnovics Mihály] ma akart indulni, ugyan ezért ma virradtakor küldém meg neki a’ tegnap estve leveled vétele előtt már lepecsételt pakétet”, amely tartalmazta a „M. Régiségek Ritkaságok II. kötetét” is, s még hozzáfűzi: „Azt hiszem, hogy M. Régiségeim Kötete Téged nagy örömmel tölt-el, és hogy mindent el fogtok követni, Horvát és Te, hogy minél előbb megjelenhessen.”³¹ Március 8-án írott levelében Kazinczy már érdeklődik Helmeczynél, megérkezett-e a csomag, s külön rákérdez: „Mit mondatok M. Rég. És Ritk. II. Kötetere?”³² Helmeczyék válasza nem maradt fenn, de a fentiek alapján egyértelmű, hogy Kazinczy elküldte a kiadásra előkészített kötet kéziratát, s ez

28 MTAK K 625, 1a–158b. E kötet összeállításának körülményeit Mezei Márta foglalta össze, a keletkezéstörténet részleteinek feltárása azonban nem szerepelt munkája célkitűzései között. Vö. MEZEI Márta, *Egy különös értékmérés 1812–1814-ben = Feltáratlan értékek a magyar irodalomban*, szerk. CSÁSZTVAY Tünde, SZABÓ B. István, Bp., ELTE–MTA ITI, 1994, 79–92; Uő, *A kiadó mandátuma*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1998.

29 KazLev. X, 266–267, 2392. sz.

30 Vö. még a tartalomhoz a Rumynak írott levél ugyancsak egyező listáját is márc. 4-én. KazLev. X, 284, 2400. sz.

31 Uo., 269, 2394. sz.

32 Uo., 289, 2404. sz.; vö. a 2408. sz., márc. 18-ai levelet is.

tartalmilag a ma ismert kézirrattal azonosítható, ami persze azt is jelenti, hogy az utóbb visszakerült hozzá, hiszen a hagyatékában maradt fenn, későbbi bejegyzésekkel. Ebből kifolyólag viszont adódik a kérdés: minden részletében egyezik-e a ma ismert kézirat az elküldött csomóval, vagyis elkülöníthetőek-e a későbbi módosítások az 1813 februárjában lezárt állapottól? Itt most csak a szonett-részre kell koncentrálnunk, amelynek határai egyébként maguk is kérdéseket vetnek fel; először ezeket kell tisztázni.

b) Közbevetés: a szonett-egység határai

A tartalomjegyzék VII. tétele *A' legelső Magyar Sonettek* címet viseli.³³ A kéziratot kötet megfelelő sorrendi helyén meg is található a *Hat Sonett Kazinczytól és Szemerétől* beillesztett s átjavított példánya (95a–100b), *Magyar Sonettek* felirattal új fejléccel. Utána egy hosszabb tanulmány következik *Értekezés a' magyar verselésnek némelly tárgyai felől* címmel (101a–116b), ez a tartalomjegyzékben nincs külön jelölve. Felmerülhet, hogy a tanulmány a közvetlenül utána következő tételhez tartozik (*Poetai Episztola Berzsenyi Danielhez, Miklára, Somogyban. 1809.*), mivel ennek alcíme (*A' magyar verselésnek történetei*) felfogható a tanulmányra való utalásként is. A címlap és a Pápay-levél ugyancsak nem zárja ki e lehetőséget (a Pápay-levélben: *8. Epistola Berzsenyihöz cím és A' Magyar Verselés Története* alcím található, a címlapon e tételnél csak a vers címe áll: *VIII. Epistola Berzsenyihöz*).

Az idézett adatok felvetette lehetőséget azonban a részletes szövegvizsgálat alapján el kell vetnünk. Már a tanulmány címéhez fűzött lábjegyzet egyértelműen jelzi, hogy a szöveg a *Hat szonett* újrakiadásához kapcsolódik: „Ezen Értekezés esztendőök olta készen áll; valamelly más célra vala dolgozva. Mostan, a' Sonettek felől kellvén szóllanom [...] itten veszem fel.” (101a) Ez a „más cél” egyébként tényleg összefüggésben volt a Berzsenyi-episztolával: Kazinczy 1809 decemberének végén az episztolát egy csatolt esszével együtt akarta kiadni, amelynek tematikus szerkezete, amint azt Rumynak leírja levelében, teljesen megegyezik a ma ismert szöveg szerkezetével.³⁴ Ennek a fent nem maradt esszének az átdolgozott változatát itt, a *Magyar Régiségek és Ritkaságok* tervezett második kötetében a szonettekre alkalmazva tisztázta le, méghozzá konkrétan a Horvát-kiadás újradolgozott változatára alkalmazva, mint azt legelső szonettjének a tanulmányban való újraközlése bizonyítja. „Az a' Sonettem, mellynek Horvát a' maga Kiadásában első helyet engedett, itten nem a' szerént nyomtattatik-le, mint ottan jelent vala meg. Ide tészem-le amazt” – vezeti be a tanulmányban a Horvát-féle 1812-es változat szövegét (111a). Az „ide” a Horvát-féle 1812-es változat tanulmányba illesztésére vonatkozik, ami e felve-

33 A Pápaynak írott levélben: „7. Magyar első Sonettek.”

34 KazLev. VII, 149, 1617. sz.

zetés után következnek; az „itten” pedig a Horvát-féle 1812-es változat újrადolgozott kiadására, amely a kötetben megelőzi a tanulmányt. Ezek a szövegben megteremtett kapcsolatok egyértelműsítik a szonettek közlése és a verstani tanulmány közötti összefüggést (az „ottan” utalás pedig értelemszerűen az eredeti aprónyomtatványra vonatkozik). Ebből az következik, hogy a kötetbe beillesztett, átjavított nyomtatvány három Kazinczy-szonettje mellett a forráscsoport részének tarthatjuk a tanulmányban található két másikat is. Megvizsgálásra így már csak a másik, előzőleg felvetett kérdés vár, vagyis hogy ezek a csomó részei voltak-e a kézirat 1813. február 19-ei lezárásakor, vagy abba csak a későbbiekben kerültek bele.

c) A javítások, betoldások datálása

Ezzel azért kell külön foglalkozni, mert a kézirat csomó visszajutott Kazinczyhoz, így utólag alakíthatott s alakított is rajta. Két egység már nem található meg benne (a IV. és a VI.), valamint a most vizsgált egységben, éppen az egyik szonett lapjára 1816-os dátummal rájegyzett egy újabb verset (116b), Kölcsey szonettjét pedig egy 1815-ös publikáció szerint javította végig. A kézirat eme szonetteket tartalmazó egységén (95a–116b) megfigyelhető utólagos javítások, valamint az ebben az egységben önálló lapokon lévő, a javítások kézírásával készült betoldások keletkezési időpontjával kapcsolatban a következőket állapíthatjuk meg. Találunk négy betoldást, a 97., 110., 115. és a 116. lapokat, melyek közül az első és az utolsó egy-egy Kazinczy-szonett áll. Az első két betoldás jellege már elhelyezkedésüknél fogva teljesen egyértelmű. A 115. lap az utolsó előtti a csomóban, s Helmečy azon szonettje van rajta idegen kézírással, melynek az előtte lévő lapon ki van hagyva a hely, csak végül nem másolta be oda Kazinczy. Amint az a felvezető szövegből kiderül, két ifjú barátja szonettjével „rekeszti-bé” értekezését (113b), azaz ez lett volna a tanulmány zárata. Ebből az következik, hogy a 116. lap, melyen e két szonett után egy saját versét közli, ugyancsak betoldásként került a tanulmány végére (de szerves betoldásként, mert a bevezető sorokban utal a szövegben korábban elhangzottakra, aminek a szonett mintegy az illusztrációját nyújtja). A szennycímlap hátuljára beragasztott kis számításban minden más tétel megadott lapterjedelme egyezik a csomóban találhatóival, kivéve ezt a huszonkét lapot kitevő egységet (az újrakiadott aprónyomtatvány hat és az értekezés tizenhat lapjának összege). Az e tételnél olvasható számadat („Sonett. – fol. 18.”) viszont pontosnak bizonyul, ha a huszonkettőtől levonjuk a négy lapnyi betoldást.

A fentiek alapján a betoldások a kötet első változatának megszerkesztése után kerültek a kéziratba, de még a lezárása előtt, amit a betoldott lapokon is lévő utólagos javítások bizonyítanak. Eredeti lejegyzésüket tekintve mind különböző. A Helmečy-szonett (115.) idegen kéztől származik, annak nyomta-

tott változatával Kazinczy 1812. április–május táján behatóan foglalkozott,³⁵ de a mi szempontunkból nincs jelentősége. A Horvát-féle nyomtatványba betoldott lapon (97.) *Az én boldogítóm* újradowozott változata áll, egységes írással, ami azonban különbözik a tanulmány eredeti lejegyzésétől és javításaitól is, s az aprónyomatványon található egyéb javításokkal mutat nagymértékű egyezést. Vizsgálatunk szempontjából ez esetben csak az a releváns, hogy az első szonett régi változatához Kazinczy a tanulmányban is fűzött kommentárokat, melyekben szintén vannak utólagos javítások, tehát már a tanulmány eredeti lejegyzése előtt készen kellett lennie az átdolgozásnak, ami a 97a-n van. A tanulmány végére betoldott Kazinczy-szonett (*Szirmay Jánoshoz*, 116.) írásképe eredeti lejegyzésében és javításaiban is megegyezik a tanulmányéval, míg a 110. lapon betoldott szöveg a javítások kézírásával egyező (maga is javításnak tekinthető, amely nem fért már ki az adott lapra). A teljes tanulmány átjavítása tehát későbbi, mint a Szirmay-szonett betoldása utolsó lapként. Ez pedig azt jelenti, hogy a betoldás is még az elküldés előtt került a kéziratba, s nem évekkel később, amikor visszakerült Kazinczyhoz a kézirat csomó. Így tehát a csomó lezárására megállapított dátum, 1813. február 19. a teljes ma ismert anyagra vonatkozatható.

d) Az eredeti lejegyzés ideje, azaz a kötet összeállításának megkezdése

A kéziratban lévő szövegek eredeti lejegyzési időpontját tekintve már nem tudunk egyetlen és napra pontos dátumot megnevezni. Jelenlegi ismereteink szerint Kazinczy először 1813. január 15-én, Horvát Istvánnak írott levelében említi a *Magyar Régiségek és Ritkaságok* II. kötete régebb óta dédelgetett tervét úgy, mint aminek a megvalósítása reális közelségbe került: „ha megnyered Trattner Urat, hogy azt az én költségemre kiadja (Nyomatatót, Kiadót a' munkának ígérni nem merek), Régiségeimnek 's Ritkaságaimnak Ildik Kötetét kiadni késedelmeskedni nem fogok”.³⁶ A kötet összeállítására csak ezt követően kerülhetett sor, itt még csak tervként sorolja fel a tartalmát: „Most engedd mondanom, miket vennék-fel ezen kötetbe”. A felsorolt tételek közül Ribinyi János beszédén kívül éppen a szonettek újrakiadása (a tanulmánnyal) és a Berzsenyi-episztola hiányzik, vagyis ezek ekkor nem voltak részei a tervnek. Úgy tűnik, ezzel összhangban van az a már korábban idézett, Prónay Sándorhoz szóló 1813. január 17-ei levél, amelyben Horvát önkényes változtatásaival való elégedetlenségének adott hangot,³⁷ de nem említette a szonettek átdolgozását és a tervezett Régiségek-kötetben való kiadásuk tervét.

35 Vö. KazLev. IX, 403–405, 431–432, 2208–2209. és 2220. sz.

36 KazLev. X, 219–220, 2368. sz.

37 Uo., 224, 2370. sz.

Hogy ez a szóban forgó mintegy egy hónapnyi időben mikor merült fel, s mikor kerültek ezek a szövegek a kéziratos kötetbe, azt nem tudjuk pontosan adatolni. Annyi bizonyos, hogy Kazinczy február elején nagy intenzitással dolgozott, ahogy erről szinte kétnaponta beszámoló leveleiben (február 4-én Sipos Pálnak, 6-án Dessewffy Józsefnek, 7-én Helmeczy Mihálynak, 9-én Kis Jánosnak és Rummy Károly Györgynek), szinte mindig ugyanazt a rövid formulát alkalmazva: „Én most Magy. Régis. II. Kötetét készítem sajtó alá”.³⁸ Pontosítás egy esetben lehetséges: a Szirmay-sonett ezzel egy időben, február 8-án született (témája alapján hipotézisként azt is megfogalmazhatjuk, hogy éppen e munkálatok inspirálták), így a 116. lap csak ezt követően készülhetett el. Noha ez betoldás, a tanulmány eredeti lejegyzésével lényegében egyező kézírással készült, így az egész szöveg lejegyzése sem előzhette meg sokkal a betoldás keletkezését.

A Horvát-féle kiadás szonettjeinek átdolgozása és az ehhez kapcsolódó tanulmány, benne két szonettel, a *Magyar Régiségek és Ritkaságok* II. kötetéhez készült. A kézirat összeállítása az 1813. január közepe és február 19-e közötti hónapra esik, zömében, éppen a szonettekkel kapcsolatos rész valószínűleg február első felére. A kötet végül nem jelent meg, kézirata visszakerült Kazinczyhoz. A szonettekkel kapcsolatos írását utóbb felhasználta a Tudományos Gyűjteményben 1817-ben, ugyanerről a témáról publikált tanulmányához. Ebben már a kéziratos kötetben található utólagos bejegyzések is megjelennek, valamint első szonettjének átdolgozott újrakiadása, a változtatások értelmező kommentálásával, nyilvánosan elhatárolódva Horvát kiadásától. Itt ér véget az első magyar szonettgyűjtemény keletkezésének és kiadásának története.

³⁸ *Uo.*, 241, 2380. sz.; vö. még a 2382., 2385. és 2387–2388. sz. leveleket.